

УДК: 338.124.4(4-672EU)

Примљено:
11.11.2009.

Прихваћено:
25.02.2010.

Оригинални научни рад

НАЦИОНАЛНИ ИНТЕРЕС

NATIONAL INTEREST

Година V, vol. 7

Број 1/2010.

стр. 127-154

*Љубодраг Савић**

УТИЦАЈ ЕКОНОМСКЕ КРИЗЕ НА ЗЕМЉЕ У ТРАНЗИЦИЈИ - ЧЛАНИЦЕ ЕУ

Резиме:

У 2009. години навршило се две деценије од пада Берлинског зида и почетка транзиције бивших социјалистичких земаља. За већину ових земаља транзициони ход по мукама није био лак, али су 2004. и 2007. године, неке од најуспешнијих земаља постале чланице Европске уније. То је потврда да су ове земље, за релативно кратко време, успеле да се прилагоде захтевима и критеријумима Европске уније. Приступање ЕУ, је „преко ноћи“ значајно поправило стандард већине становника ових новопримљених чланица. Славље и опијеност чињеницом да припадају заједници европских демократских народа је делимично спласнуло, када се схватило да чланство у ЕУ, осим значајних предности, подразумева и велика одрицања.

*Долазак страног капитала је донео и другачија правила понашања. Транзиција је за кратко време довела до оштре поларизације, на мали број веома богатих и врло моћних појединаца и већи број науперизованих грађана, који су напорно радили да би задржали радно место и пристојна примања. У екстремно лошем положају су се нашли транзициони **губитници**, који су изгубили раније позиције и радна места. Ди-*

* Редовни професор, Економски факултету, Београду

намични развој ових земаља је временом малаксавао, а незадовољство радника је било све гласније.

Глобална и веома тешка економска криза, по свој прилици, веома тешко ће погодити ову групацију земаља, што није неочекивано, имајући у виду, да је страни капитал у овима земљама имао кључну улогу у подстицању укупног привредног развоја. С обзиром да се и развијене земље такође налазе у веома озбиљној кризи, сасвим је извесно да ће прилив страног капитала у наредних неколико година бити озбиљно смањен. Осим тога, због политике очувања радних места, компаније из развијенијих земаља ће најпре затварати филијале у другим земљама. Да је криза у овим земљама стварност, потврђују и захтеви за помоћ ММФ-а и Светске банке, који нпр. у случају Мађарске износи чак 26,5 милијарди долара.

С обзиром да се и Србија налази у сличној позицији, као и да озбиљно аплицира за чланство у ЕУ, у реферату ће бити анализирани најважнији аспекти протеклог развоја ових земаља и Србије, последице дејства текуће економске кризе, као и предлози мера за њено ефикасно савладавање.

Кључне речи: криза, транзиција, ефекти развоја, прогнозе

Увод

Десет бивших социјалистичких земаља су 1. маја 2004. године и 1. јануара 2007. године постале чланице Европске уније. За петнаестак година оне су, са мање или више успеха, прошле трновит пут транзиције. Савлађивање транзиционе кризе, обезбеђење макроекономске стабилности и спровођење крупних структурних реформи је био тежак задатак, с обзиром да су ове земље више деценија изграђивале крути бирократски систем државног социјализма, у коме нису постојале тржишне институције које функционишу у земљама Европске уније.

Да ли су ове земље успеле? Пре две године, одговор већине би био без сумње потврдан, с обзиром да су оне оствариле свој најважнији циљ, дефинисан као улазак у Европску унију. Анализа најважнијих перформанси развоја ових десет земаља,¹ потврђивала је да се ради о економијама које

1 Savic Lj. Collapse of the serbian industrialization – message for the future, (2007).

остварују веома динамичан привредни развој, темељеном на страном капиталу и веома брзом расту извоза. Та очигледна предност у периоду успона, је са настанком економске кризе постала кочница развоја, због чега је већина ових земаља брзо и драматично осетила негативне ефекте текуће економске кризе.

Еуфорија милиона грађана Средње и Источне Европе о бољем животу, након уласка у ЕУ, је делимично спласнула и пре почетка текуће економске кризе. Нова тржишна правила су била немилосрдна. Европски сан се остваривао за узак слој богатих људи, док је већина морала веома напорно да ради. Економска криза је довела до губитка хиљада радних места, што је за милионе радника из ових земаља, отворило нови још непријатнији фронт.

Текуће процене о дубини кризе и њеном трајању су веома различите. Али сви се углавном слажу да ће она веома жестоко, ако не и највише, погодити управо земље Средње и Источне Европе и Западног Балкана, коме припада и Србија. Имајући то у виду, у овом раду ћемо покушати да оценимо (негативан) утицај текуће економске кризе на развој десет земаља у транзицији, које су данас чланице Европске уније. Упоредо са тим проценићемо и негативне ефекте кризе на развој Србије, уз напомену да би Србија, због неадекватног модела транзиције, запала у кризу, чак и да није било светске. У раду ће детаљно бити анализирани и предузете мере за њено брже савладавање.

Рад се састоји из четири целине. У првом делу се оцењују ефекти глобалне економске кризе, у другом се разматра њен утицај на развој десет земаља у транзицији, које су чланице ЕУ (Бугарска, Чешка, Естонија, Летонија, Литванија, Мађарска, Пољска, Румунија, Словенија, Словачка), у трећем делу ће бити анализирана криза развоја српске индустрије, која је неминовно и без светске економске кризе водила кризи развоја укупне привреде, и на крају у четвртном делу ће бити детаљно анализирани глобалне мере за савлађивање текуће економске кризе, са посебним освртом на програм акција који је усвојен априла месеца 2009 године, на Самиту

International conference „Contemporary Challenges of Theory and Practice in Economics“ – Economic Policy and the Development of Serbia, the Faculty of Economics, Belgrade, pp. 169-179.

у Лондону, групације 19 најразвијенијих земаља света и ЕУ, познатих под називом Г-20.

*Глобална рецесија
– узроци и последице*

Текућа економска криза се најпре јавила у САД, а затим се врло брзо проширила на све делове света. Јачина и дубина кризе је много већа, него што се у почетку процењивало. Многи сматрају да је ово најтежа криза у којој се нашао свет од времена велике Економске депресије из тридесетих година XX века. Криза је најпре погодила хипотекарно тржиште у Сједињеним Америчким Државама. Десила се као резултат лоше процене кредитних могућности америчког становништва². Механизам функционисања хипотекарног тржишта је био доста једноставан. Велики број америчких грађана, који нису имали стан, али ни финансијских могућности да га купе, олако се задуживао код банака, узимајући, како се њима чинило, повољне стамбене кредите. Гаранција за кредит је био стан или кућа који су намеравали да купе. Кредитно оптерећење је у почетку отплате било релативно ниско, да би се са протеклом времена увећавало. Замишљени механизам је у почетку добро функционисао, јер су чак и грађани слабог финансијског стања куповали куће и станове, а банке и хец фондови су стицали огромне профите. Чинило се да су сви на добитку. Као резултат високе тражње, свакодневно су ницали бројни фондови који су нудили све више кућа и станова, чији бонитет нико није контролисао. Тржиште некретнина је процветало. Истовремено, на секундарном тржишту цене акција хец фондова и банака су вртоглаво расле. У савременом глобализованом свету, због високих профита које су доносиле акције ових фондова и очигледно наивног веровања у снагу и виталност америчке привреде, али и одговорност финансијских институција САД, акције ових фондова и ба-

2 Fernando Lopez D'Aleksandro у кратком историјском прегледу криза, упућује на познате ставове Пола М. Свизија, који је детаљно објаснио механизам манипулације финансијским инструментима, којима се ствара спекулативни „непостојећи“ новац, који је у крајњој линији довео до пуцања пренадуваног финансијског балона. http://www.balkanmagazin.net/kolumna/novosti_i_politika/ekonomska_kriza_u_sjedinjenim_drzavama.xml

нака су масовно куповане широм света. Тиме је практично цео свет увучен у кризу која је требала бити само америчка.

Први знаци кризе су се десили 2007. године. Веома мали број људи је тада разумео шта ће се десити за само годину дана. Један од ретких који је прилично добро предвидео текућу економску кризу је био познати немачки професор економије Макс Оте.³ Нити је америчка привреда поседовала пројектовану снагу и виталност, нити су хипотекарни кредити били тако повољни. Врло брзо се испоставило да велики број клијената није био способан да враћа узете кредите. Фондови у почетку нису били у паници, јер су веровали да ће продајом хипотеке, односно кућа и станова, моћи лако да покрију настале губитке. Проблем је ескалирао када 9 милиона људи није могло да враћа кредите, због чега се на тржишту појавило исто толико кућа и станова, за које је постојала веома слаба тражња. Инвестициони фондови су масовно банкротирали. Влада Сједињених Америчких Држава је покушала да спаси највеће играче на хипотекарном тржишту, откупом ненаплативих потраживања и контаминираних хартија од вредности. Држава је тиме постала власник дела капитала посрнутих фондова и банака, што није зауставило кризу. Са хипотекарном кризом, расла је и криза поверења у укупан финансијски систем Сједињених Америчких Држава. Најпре су пале цене хипотекарних акција, јер су велики играчи из целог света, практично преко ноћи хтели да се ослободе „папира“ који су убрзано губили вредност. Осека на хипотекарном тржишту је довела до кризе ликвидности у целокупном финансијском систему, због чега су драматично почеле да падају и цене акција на берзама широм САД. Због губитака које су претрпеле велике банке и појединци из ЕУ, Јапана, Русије и Кине, криза се веома брзо пренела на цео свет. Свакодневно су падали водећи индекси на берзама широм света.

Због опште несигурности, контракције финансијских средстава и губитака који су настали на хипотекарном, односно финансијском тржишту, економска криза је веома брзо смањила ниво међународне трговине и страних директних инвестиција, због чега је најпре дошло до тешкоћа у послова-

3 Оте М, Slom dolazi, Romanov, Banja Luka, 2009.

њу, а затим и до банкротстава⁴ великих светских банака, инвестиционих фондова и осигуравајућих друштава. И поред предузетих драстичних мера за њено обуздавање, криза се из финансијског прелила на реални сектор привреде. Најпре је снажно захватила аутомобилску индустрију, а касније се проширила на скоро све делатности. Од три велика светска произвођача аутомобила, чије се седиште налази у Детроиту, како сада ствари стоје, изгледа да ће текућу економску кризу једино преживети Форд. Као недавно Крајслер и Џенерал Моторс⁵ је прогласио банкротство. Америчка влада је откупила 60 одсто, а Канадска 12,5 одсто акција, што је Џенерал Моторсу пружио другу шансу да преживи. Овај 100 година стар произвођач аутомобила гаси 21 хиљаду радних места и прекида сарадњу са 2.600 дилера. Укупан дуг ГМ-а износи 173 милијарде долара, а вредност имовине компаније се процењује на око 82 милијарде долара. Национализација ГМ-а, како кажу из државне администрације, је привремена и влада САД има намеру да компанији прода свој удео, када она буде профитабилна. По свој прилици то се неће скоро десити, јер првобитна финансијска инјекција, „тешка“ 20 милијарди долара, очигледно није дала очекиване резултате. План нове реорганизације предвиђа улагање додатних 30 милијарди долара владе САД и 9,5 милијарди долара владе Канаде.

Услед економске кризе, у последњем кварталу 2008. године, свет се после периода успона у последњој деценији, суочио са успоравањем раста ГДП-а и индустријске производње. Посртање светске привреде је настављено и у 2009., а сва је прилика да ће рецесија вероватно бити настављана и у 2010. години. Према проценама Европске комисије⁶, светски ГДП у 2009 години ће забележити пад од -1,4 одсто, док експерти ове институције за 2010. годину предвиђају опоравак, односно раст светског ГДП-а од 1,9 одсто. Прогнозе Међународног монетарног фонда су слична предвиђањима Европске комисије, при чему ММФ⁷ за 2009. годину прогнозира пад

4 Lehman Brothers је прва од три највеће банке које су банкротирале. Америчка влада је национализовала највећу осигуравајућу компанија на свету AIG, као и две највеће хипотекарне институције Fannie Mae и Freddie Mac.

5 <http://www.capital.ba/bankrotstvo-gm-dovodi-drzavu-na-kormilo-kompanije/> (Accessed 03.6.2009)

6 European Commission, Economic Forecast, Spring 2009, p. 11

7 IMF,(2009), World Economic Outlook, Crisis and recovery, April 2009, p.10.

светског аутопута од -1,3 одсто, а за 2010. годину прогнозира раст од такође 1,9 одсто. Процене ЕБРД-а, о кретању ГДП-а у 2009. години, у оквиру 30 земаља са којима ова банка сарађује, су неколико пута знатно мењане. Chief Economist EBRD Erik Berglof⁸ је најпре у новембру 2008. године прогнозирао раст од 2,5 одсто, у јануару 2009. године, стопа раста је смањена на 0,1 одсто, док је у пролеће текуће 2009. године, Берглоф прогнозирао пад од -2,4 одсто.

Табела 1

Међународно окружење – реалан раст БДП-а

	годишње промене (%)			лето 2009 прогнозе		
	2005	2006	2007	2008	2009	2010
САД	2,9	2,8	2,0	1,1	-2,9	0,9
Јапан	1,9	2,0	2,4	-0,7	-5,3	0,1
Азија (без Јапана)	8,3	9,1	9,7	6,9	3,3	5,6
од чега Кина	10,4	11,7	13,0	9,0	6,1	7,8
ЦИС	6,7	8,4	8,5	5,6	-3,8	1,4
од чега Русија	6,4	7,7	8,1	5,6	-3,8	1,4
Латинска Америка	4,6	5,4	5,6	4,2	-1,6	1,6
Суб-Сахарска Африка	5,6	6,5	6,6	5,2	2,5	3,5
Свет	4,5	5,1	5,1	3,1	-1,4	1,9

Извор: European Commission, Economic Forecast, Spring 2009, стр. 11.

Према прогнозама Европске комисије, највећи пад ГДП-а у 2009. години ће забележити Јапан (негативна стопа и у 2008. години од -0,7 одсто), док ће највишу стопу раста ГДП-а, иако за трећину нижу у односу на деценијски просек, остварити Кина. Према процени Европске комисије, позитивну стопу раста ГДП-а, у 2009. години, осим Азије (искључујући Јапан), имаће и Субсахарска Африка, док се за све остале земље, односно регионе прогнозирају више или ниже негативне стопе раста ГДП-а. За земље Југоисточне Европе и Русију, Европска комисија је предвидела идентичну стопу пада ГДП-а од -3,8 одсто, док је за САД прогнозиран пад од -2,9 одсто. Очекивани пад ГДП-а у Европској унији ће износити -4 одсто, док се у оквиру евро зоне очекује мањи пад, односно -2 одсто.

У оквиру 5 највећих земаља ЕУ, највећи пад ГДП-а од -5,5 одсто се предвиђа за Немачку, негативна стопа раста од -4 до -4,5 одсто се прогнозира за Италију и Велику Британи-

ју, док ће Француска и Шпанија, по свој прилици забележити нешто умеренији пад ГДП-а од -3 одсто. За 2010. годину је прогнозиран опоравак четири од пет највећих земаља ЕУ, док се очекује да Шпанија и у 2010. години забележи негативну стопу раста ГДП-а од -1 одсто.

У Годишњем извештају Европске комисије за 2009. годину се предвиђа и пад извоза од чак -12,5 одсто, као и укупних инвестиција за -10,5 одсто. Очекује се и пад запослености од -2,5 одсто, што значи да ће 8,5 милиона људи широм ЕУ остати без посла. И поред прогнозираног опоравка привредног раста, у 2010. години, предвиђа се даље смањење укупне запослености за -1,5 одсто. Након изражене тенденције вишегодишњег смањења стопе незапослености у ЕУ, у овој и следећој години очекује се раст, тако да ће стопа незапослености у 2010. години поново бити двоцифрена, односно 10,9 одсто, док се за земље евро зоне предвиђа стопа незапослености од чак 11,5 одсто. Највећи раст незапослености биће у Естонији, Ирској, Литванији, Летонији и Шпанији.

Због рецесије, односно контракције привредних активности, на нивоу ЕУ предвиђа се значајно смањење стопе инфлације, која ће у 2009. години износити свега 0,9 одсто. Супротно овим тенденцијама, стопа инфлације у балтичким земљама и Бугарској ће бити дуплирана. Као одговор на растућу економску кризу ЕУ је припремила веома амбициозан план (European Economic Recovery Plan) повећавања државне потрошње и јавних инвестиција у циљу бржег привредног опоравка и очувања радних места, што ће дефицит државног буџета у земљама ЕУ у 2009. години повећати на чак 6 одсто ГДП-а, што је значајно повећање у односу на 2,3 одсто у 2008. години.

Табела 2
Главни показатељи, лето 2009 прогнозе – ЕУ

	годишње промене (%)			лето 2009 прогнозе		
	2005	2006	2007	2008	2009	2010
БДП	2,0	3,1	2,9	0,9	-4,0	-0,1
Инвестиције	3,6	6,2	5,4	0,1	-10,5	-2,9
Незапосленост (а)	8,9	8,2	7,1	7,0	9,4	10,9
Инфлација (б)	2,3	2,3	2,4	3,7	0,9	1,3
Државни дуг (% БДП-а)	62,7	61,3	58,7	61,5	72,6	79,4

Извор: *Economic Forecast, Spring 2009. European Commission, стр. 3*
(а) проценат радне снаге (б) индекс потрошачких цена, номиналне промене

Ово је двоструко више од 3 одсто, предвиђених тзв. мастрихтским критеријумима. Дефицит државног буџета у 2009. години, испод 3 одсто ГДП-а, оствариће само 6 земаља, док ће у 2010. дефицит државног буџета достићи и читавих 7 одсто. Истовремено, укупан државни дуг ће порастати на 79,4 одсто ГДП-а, што значи да се ЕУ приближава граници високе задужености.

Слабљење перформанси развоја земаља у транзицији – знаци кризе

Између 10 бивших социјалистичких земаља Средње и Источне Европе, данас земаља у транзицији и чланица ЕУ, увек су постојале значајне разлике. Три балтичке земље (Естонија, Латвија и Литванија) су предњачиле у брзини предузетих реформи. Вишеградска група земаља, којој можемо прикључити и Словачку, се третира као групација најуспешнијих земаља у транзицији. Румунија и Бугарска су последње примљене у ЕУ, што би могло значити да су се оне најспорије опоравиле од транзиционе кризе, у којој су се налазиле све ове земље у последњој деценији XX века.

Ове закључке потврђују и подаци о стопама раста ГДП-а. У периоду 1992-2004. међу пет најуспешнијих земаља у транзицији, највишу просечну стопу раста ГДП-а од 4,4 одсто је имала Пољска, затим Словенија 3,2 одсто, Мађарска 3,0 одсто, док је Чешка забележила нешто умеренији раст од 2,1 одсто. Румунија је остварила скромну стопу раста ГДП-а од 1,6 одсто а Бугарска ниску стопу раста од свега 0,9 одсто. Најспорији раст ГДП-а у овом периоду су оствариле балтичке земље у транзицији - Летонија 0,5 одсто а Литванија само 0,3 одсто.

Како показују бројне студије⁹ важан утицај на привредни раст су имали: почетни услови, спроведене структурне реформе, односно изградња тржишних институција, као и ефикасна економска политика, која може да обезбеди неопходну макроекономску стабилност привреде. На старту транзиције, значајно место су имали почетни услови,¹⁰ али су макроекономска стабилизација и напредак у тржишно оријентисаним

9 Mervar A., (2002), *Ekonomski rast i zemlje u tranziciji, Privredna kretanja i ekonomska politika* 92/2002., Zagreb, str. 79.

10 De Melo M. et al, (1996), *Patterns of Transition from Plan to Market*, The World Bank Economic Review, 10(3), pp. 397-424

реформама релативно брзо неутралисали негативне ефекте почетних (неповољних) услова, што се нарочито односило на балтичке земље. Неки су почетне услове прецењивали, а неки су сматрали да они немају битан значај, али су се сви углавном слагали да су они имали удела у почетној транзиционој рецесији, као и да протоком времена њихов утицај значајно слаби.

Табела 3
Бруто домаћи производ,
годишње промене у процентима, сталне цене

	1992-04	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Бугарска	0,9	6,2	6,3	6,2	6,0	-1,6	-0,1
Чешка	2,1	6,3	6,8	6,0	3,2	-2,7	0,3
Естонија	-	9,2	10,4	6,3	-3,6	-10,3	-0,8
Летонија	0,5	10,6	12,2	10,0	-4,6	-13,1	-3,2
Литванија	0,3	7,8	7,8	8,9	3,0	-11,0	-4,7
Мађарска	3,0	4,0	4,1	1,1	0,5	-6,3	-0,3
Пољска	4,4	3,6	6,2	6,6	4,8	-1,4	0,8
Румунија	1,6	4,2	7,9	6,2	7,1	-4,0	0,0
Словенија	3,2	4,3	5,9	6,8	3,5	-3,4	0,7
Словачка	-	6,5	8,5	10,4	6,4	-2,6	0,7

Извор: *European Commission, Economic Forecast, Spring 2009, str. 53, 55, 62, 79, 81, 85, 95, 99, 101, 103.*

У периоду 2005-2007. година, најдинамичнији раст ГДП-а су оствариле балтичке земље. Летонија је у све три године бележила двоцифрене стопе раста (12,2 одсто у 2006.), Естонија у једној, док је раст ГДП-а у Литванији био између 8-9 одсто. Међу пет земаља Средње Европе, најдинамичнији раст ГДП-а је имала Словачка, а најскромнији Мађарска. У оквиру треће групе, која је последња примљена у ЕУ, раст ГДП-а Румуније је био између 4-8 одсто, а Бугарске око 6 одсто. Први знаци рецесије су најпре захватили Мађарску¹¹, што се веома добро уочава и из скоро четвороструког пада стопе раста мађарског ГДП-а у 2007. години. И неке друге земље (Естонија, Литванија, Румунија и Чешка) су ушле у период опадајућих стопа раста ГДП-а, али је то смањење било знатно умереније, него у Мађарској. Четири од 10 зема-

11 Ministry for National development and Economy, (2009), Overview of the current situation and prospects of the Hungarian economy, <http://www.nfgm.gov.hu>

ља (Литванија, Пољска, Словенија и нарочити Словачка) су и у 2007. години наставиле тенденцију вишегодишњег раста ГДП-а.

У 2008. години, жестока рецесија, са негативним стопама раста, је најпре захватила Летонију и Естонију, док је већина осталих земаља забележила озбиљан пад стопа раста ГДП-а. Једино је Румунија остварила импресивну стопу раста од чак 7,1 одсто. Према прогнозама Европске комисије, али и других релевантних светских институција (ММФ, ИБРД, ЕБРД...) свих 10 земаља ће у 2009. години имати негативне стопе раста ГДП-а. Са најдубљим падом, односно са најжешћом економском кризом у 2009. години, суочиће се три балтичке земље, за које се предвиђа пад ГДП-а између -10 и -13 одсто. Нешто умеренији пад ГДП-а се прогнозира за Мађарску -6,3 одсто и Румунију -4 одсто. Ако се остваре прогнозе, текућа економска криза ће највише погодити ових пет земаља, док ће осталих пет такође претрпети значајан пад ГДП-а, али ће он бити знатно умеренији. По свој прилици најмању штету од текуће економске кризе ће имати Пољска. Превладавање кризе је прогнозирано за 2010. годину, што се не односи и на три балтичке земље, Мађарску и Бугарску, које ће и у 2010. години бележити негативне стопе раста, при чему ће пад ГДП-а, бити знатно мањи него 2009. године.

Висок раст ГДП-а ових 10 земаља, је између осталог, био резултат врло динамичног раста извоза. У највећем броју земаља, током последњих неколико година оствариване су двоцифрене стопе раста извоза. Уласком у ЕУ, ове земље су постале врло атрактивне за дислокацију производних погона из развијенијих „старих“ чланица. Производи и услуге нових фабрика из новопримљених чланицама ЕУ, су највећим делом пласирани на шире тржиште ЕУ.

Извоз Естоније и Летоније, након веома високих стопа раста у 2005. години, од преко 20 одсто, је последњих година доживео стрмоглав пад, да би у 2008. години забележио и негативне стопе од -1,1 одсто, односно -1,3 одсто. У Румунији и Литванији у 2008. у односу на 2007. годину, остварен је значајан раст извоза, док је осталих шест земаља имало знатно смањење, али не и негативне стопе раста извоза. За свих 10 земаља, Европска комисија је у 2009. години, прогнозира-

ла драстично двоцифрено смањење извоза, што је последица пада тражње за производима и услугама из ових земаља, проузрокованим рецесијом на њиховим главним извозним тржиштима, односно у развијенијим земљама ЕУ. Благи опоравак извоза у 2010. години се предвиђа за 8 земаља, док ће умерено смањење извоза, односно негативне стопе раста и даље бити присутно у Словенији и Литванији.

Табела 4
Извоз (добра и услуге) – годишње процентуалне промене

	1992-04	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Бугарска	-	8,5	8,7	5,2	2,9	-11,1	2,2
Чешка	9,9	11,6	15,8	14,9	6,9	-11,6	0,7
Естонија	-	20,9	11,6	0,0	-1,1	-14,1	0,4
Летонија	-	20,2	6,5	10	-1,3	-12,9	0,5
Литванија	-	17,7	12,0	4,3	11,3	-15,1	-0,2
Мађарска	12,6	11,3	18,6	15,9	4,6	-11,9	0,8
Пољска	10,9	8,0	14,6	9,1	5,8	-11,0	0,2
Румунија	11,2	7,6	10,4	7,9	19,4	-16,9	0,6
Словенија	3,8	10,6	12,5	13,8	3,3	-11,8	-0,3
Словачка	-	10,0	21,0	13,8	3,2	-10,2	0,2

Извор: *European Commission, Economic Forecast, Spring 2009. стр. 53,55,62,79,81,85,95,99,101,103.*

У периоду 1992-2004. година, стопа незапослености, у 10 ЕУ земаља, се кретала између 6,5 одсто у Румунији и 15 одсто у Бугарској и Пољској. Као резултат веома динамичног развоја, темељеног на огромном приливу страног капитала и спектакуларном расту извоза, у свих 10 земаља, незапосленост је знатно смањена. У 6 земаља најнижа стопа незапослености је била у 2008. години, а у три балтичке земље и Мађарској, доњи пик је остварен 2007. године. Најнижу стопу незапослености од 4,3 одсто је имала Литванија 2007. године, а највишу Пољска од 17,8 одсто у 2005. години. У 2008. години стопа незапослености се кретала од 4,4 одсто у Чешкој и Словенији, до 7,8 одсто у Мађарској.

Иако се у свим прогнозама процењује да ће економска криза значајно спласнути у 2010. години, то се нажалост не односи на кретање запослености, односно незапослености, јер се у 9 од 10 земаља прогнозира раст незапослености и у 2010. години. Једини се за Румунију предвиђа благо сма-

њење незапослености. Да ће очување радних места и раст запослености бити тешко оствариво у наредних неколико година, веома сликовито потврђује и чињеница да је планирана стопа незапослености у 2010. години, у већини земаља за које располажемо са подацима, чак знатно виша него у периоду у коме се десила транзициона рецесија. Зашто је то тако? Одговор је прилично једноставан. У претходном периоду страни инвеститори су због нижих надница, пореза и разних других олакшица, масовно селили своје фабрике у земље у транзицији, што је веома повољно деловало на њихов укупан развој, извоз и запосленост. Због економске кризе, која је погодила све чланице ЕУ, владе ових земаља су очување радних места истакле као прворазредан циљ. Ако је требало смањивати број запослених радника, то се најпре чинило у прекограничним филијалама, што је неминовно довело до рецесије и пораста броја незапослених у земљама у транзицији

Табела 5
Стопе незапослености – дефиниција Еуростата

	1992-04	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Бугарска	15,1	10,1	9,0	6,9	5,6	7,3	7,8
Чешка	-	7,9	7,2	5,3	4,4	6,1	7,4
Естонија	-	7,9	5,9	4,7	5,5	11,3	14,1
Летонија	13,2	8,9	6,8	6,0	7,5	15,7	16,0
Литванија	9,9	8,3	5,6	4,3	5,8	13,8	15,9
Мађарска	8,1	7,2	7,5	7,4	7,8	9,5	11,2
Пољска	15,0	17,8	13,9	9,6	7,1	9,9	12,1
Румунија	6,5	7,2	7,3	6,4	5,8	8,0	7,7
Словенија	-	6,5	6,0	4,9	4,4	6,6	7,4
Словачка	-	16,3	13,4	11,1	9,5	12,0	12,1

Извор: *European Commission, Economic Forecast, Spring 2009. стр. 53, 55, 62, 79, 81, 85, 95, 99, 101, 103.*

У првој деценији транзиционог развоја, 6 земаља је имало умерен и релативно прихватљив ниво дефицита трговинског биланса. Једино је трговински дефицит Летоније (за остале земље не располажемо са подацима) био знатно изнад просека ове групације земаља. Од 2005. до 2007. године, а у неким земљама и до 2008. дефицит трговинског биланса се рапидно повећавао. Због смањења прилива страних директних инвестиција и отежаног задуживања у ино-

странству, знатно је редукован увоз, а услед опадања тражње озбиљно је смањен и извоз, што је значајно оборило укупан ниво спољно-трговинске размене ових земаља. То смањење је било оштрије од пада ГДП-а, због чега је релативно учешће дефицита спољно-трговинског биланса у ГДП-у значајно смањено.

Од 10 земаља, само је Чешка дуго времена остваривала суфицит спољно-трговинског биланса. Од 2007. године Чешкој се придружила и Мађарска. Европска комисија за 2009. и 2010. годину, углавном предвиђа настављање учених тенденција, што значи да ће Чешка и Мађарска задржати умерени суфицит, Естонија ће нешто повећати постојећи дефицит, док ће осталих 7 земаља наставити са тенденцијом значајног смањивања спољно-трговинског дефицита.

Табела 6
Трговински биланс као проценат БДП-а

	1992-04	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Бугарска	-6,2	-20,2	-22,0	-25,5	-25,8	-19,9	-19,2
Чешка	-4,5	2,0	2,0	3,4	2,8	1,7	1,7
Естонија	-	-13,9	-18,3	-17,6	-11,9	-8,4	-9,6
Летонија	-12,5	-18,9	-25,6	-23,9	-17,0	-10,5	-9,7
Литванија	-	-11,3	-13,9	-15,1	-11,9	-2,8	-1,2
Мађарска	-4,7	-2,5	-2,3	0,2	0,4	1,0	1,2
Пољска	-3,1	-0,9	-2,0	-4,0	-4,3	-4,6	-3,9
Румунија	-7,0	-9,8	-12,0	-14,4	-13,3	-9,1	-8,0
Словенија	-2,7	-3,6	-3,8	-4,9	-7,3	-5,9	-5,7
Словачка	-	-5,4	-5,2	-1,7	-1,7	-2,8	-2,1

Извор: *European Commission, Economic Forecast, Spring 2009. стр. 53, 55, 62, 79, 81, 85, 95, 99, 101, 103.*

Смањење прилива СДИ, криза ликвидности и отежан приступ приватних компанија и банака тржиштима светског капитала, има за последицу значајан раст јавног (државног) дуга појединих земаља. Ово се пре свега односи на Мађарску у којој је јавни дуг у 2008. години износио 73,0 одсто ГДП-а, док је учешће пољског јавног дуга у ГДП-у (47,1 одсто) знатно изнад просека ове групације земаља. Најмање задужена земља, посматрајући учешће јавног дуга у ГДП-у, је Естонија, у којој јавни дуг не прелази 5 одсто ГДП-а. У осталим земљама државни дуг је био нижи од 30 одсто ГДП-а.

У условима кризе изгледа да је једино држава, са својим ауторитетом и гаранцијама, способна да колико-толико затвори недостајући финансијски геп. Све ове земље, су се мање или више, развијале уз подршку страног капитала,¹² па би изостанак озбиљнијег прилива, нарочито у дужем периоду довео до још озбиљнијег пада ГДП-а, извоза и запослености. Услед тога Владе ових земља, убрзано склапају споразуме, пре свега са ММФ-ом, чији зајмови ће помоћи у очувању њихове преко потребне макро економске стабилности¹³.

Табела 7
Јавни дуг - као проценат БДП-а

	1992-04	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Бугарска	-	29,2	22,7	18,2	14,1	16,0	17,3
Чешка	-	29,8	29,6	28,9	29,8	33,7	37,9
Естонија	-	4,5	4,3	3,5	4,8	6,8	7,8
Летонија	-	12,4	10,7	9,0	19,5	34,1	50,1
Литванија	-	18,4	18,0	17,0	15,6	22,6	31,9
Мађарска	-	61,7	65,6	65,8	73,0	80,8	82,3
Пољска	-	47,1	47,7	44,9	47,1	53,6	59,7
Румунија	-	15,8	12,4	12,7	13,6	18,2	22,7
Словенија	-	27,0	26,7	23,4	22,8	29,3	34,9
Словачка	-	34,2	30,4	29,4	27,6	32,2	36,3

Извор: *European Commission, Economic Forecast, Spring 2009. стр. 53,55,62,79,81,85,95,99,101,103.*

У том смислу Европска комисија очекује да ће и у 2009. али и у 2010. години значајно расти укупан државни дуг ових земаља мерен његовим учешћем у ГДП-у. при чему ће се Мађарска у 2009. години сврстати у круг високо задужених земаља, а Пољска ће бити на граници умерено задужених земаља. Ако би смо државном дугу, прикључили и дуг бана-

12 Мрдаковић Цветковић Р., (2006), Привредни развој и прилив иностраних средстава у земље у транзицији, Економски анали, бр. 171/2006, Београд, стр. 81.

13 Мађарска је од ММФ-а, ЕУ и Светске банке добила зајам од 26,2 милијарда долара, Румунија очекује кредит од ММФ-а од 24 милијарде долара, а Пољска је већ добила кредит од скоро 21 милијарду долара. Осим ММФ-а, ове земље ће добити помоћ и од EBRD, EIB and World Bank у износу од 24,5 милијарди долара, које су намењене банкарском сектору, финансирању инфраструктуре, опоравку трговине, као и малим и средњим предузећима из индустрије.

ка и предузећа, вероватно би могли закључити да ће укупан спољни дуг, за већину од 10 посматраних земаља, бити тешко време које ће озбиљно оптерећивати њихов будући развој.

Криза развоја српске индустрије

И поред веома високих стопа раста привреде и индустрије, које су оствариване у већем делу послератног развоја, Србија и даље припада кругу најсиромашнијих земаља Европе. Физички обим индустријске производње у 1990. години је повећан за 11,4 пута у односу на ниво производње у 1955. години. Због санкција међународне заједнице у последњој деценији XX века, тромесечног бомбардовања 1999. године, али и потпуно погрешног концепта развоја индустрије у текућој фази српске транзиције, ниво индустријске производње у 2008. години био свега за 5,9 пута виши него 1955. године.

Табела 8
Физички обим производње и стопе раста ДП индустрије наше земље – (%)

године	индустријска производња	године	стопе раста
1955	100	1953-1960	14,0
1965	367	1961-1970	8,5
1975	473	1971-1980	8,2
1985	1.045	1981-1990	1,0
1990	1.143	1953-1965	13,4
1993	458	1966-1980	7,1
1998	588	1953-1990	7,7
1999	452	1991-2000	- 6,6
2000	503	2000-2008	1,9
2008	588		

Извор: СГ СЦГ 2004, стр. 161, РЗС 2006, РЗР 2006., Стат. год. Срб. 2009, стр. 97

Крајем XX века, српски модел индустријализације је доживео колапс, а земља се нашла у веома дубокој кризи, од које се ни после скоро две деценије није опоравила. Србија се суочила са свим негативним последицама драстичног прекида скоро свих облика сарадње са међународном заједницом. Санкције међународне заједнице и бомбардовање 1999. године су оставиле, вишеструке и још увек недовољно познате последице, чије веома негативно дејство ће осећати и будуће генерације. Народ са простора српске државе, преко ноћи се суочио са крвавим грађанским ратом у непосредном окружењу, колонама избеглица за које је требало наћи какав-

такав смештај и запослење, хиперинфлацијом, незабележеном у светској историји, престанком рада већине предузећа, губитком посла и плата, општим сиромаштвом и потпуном неизвесношћу у вези трајања недаћа у којима се српски народ нашао.

Због санкција међународне заједнице и прекида нормалних економских веза са иностраним партнерима, српска индустрија је претрпела највећу штету. За свега три године, ниво индустријске производње из 1990. године је смањен на трећину, а извоз индустрије је скоро у потпуности обустављен. Услед санкција покидане су прилично развијене техничко-технолошке везе, због чега је Србија на старту 21 века за светом заостајала три технолошке генерације, односно више од 30 година.¹⁴ Девастација наше индустрије је довршена разарањем највећих фабрика, које су у претходном периоду биле носиоци развоја и лидери српског извоза.

Уместо да креатори „нове“ економске политике у савременој фази српске транзиције, започетој познатим октобарским догађајима, приступе коренитој обнови српске индустрије, развој је кренуо у другачијем правцу. Највећи део раста нашег БДП-а је потицао из сектора услуга, односно од саобраћаја, трговине, осигурања и финансијског посредовања. Динамичан развој ових делатности је обезбеђен енормно високим увозом, који је у 2008. износио 23 милијарде долара. Огромне количине увезене робе је требало превести, продати, осигурати и обезбедити новац за њено финансирање. Наравно, да развој сектора услуга мора имати адекватно место, јер је то у сагласности са познатим законитостима привредног развоја, али се мора напоменути да овакав концепт развоја наше земље, дугорочно може изазвати најмање два веома крупна проблема. Прво, он није дугорочно одржив, јер пресудно зависи од прилива страних средстава плаћања, и друго, он озбиљно лимитира развој домаћег реалног сектора производње (индустрија и пољопривреда). Суштинско питање је, како вратити потрошене девизе, када је наш извоз годинама врло скроман, а спољно-трговински дефицит изузетно висок. Развој наше економије пресудно зависи од

■■■■■■■■■■

14 Jefferson Institute, Narodna banka Srbije, (2003), Konkurentnost privrede Srbije, Beograd

величине увоза, кога опредељују расположива страна средства плаћања, односно могућност даљег задуживања земље. Круг је затворен тиме, што се пласман увозних производа и везаних услуга обезбеђује вештачким повећањем, иначе ниске куповне моћи домаћег незапосленог и слабо плаћеног становништва, кроз “повољне” кредите, које становништво олако узима, залажући станове и куће у хипотеку.¹⁵

Веома ниско учешће наше индустрије у генерисању БДП-а није последица деиндустријализације, већ предуго присутне кризе индустријског развоја. Уместо снажне подршке развоју индустрије, нове реформске власти су прихватиле начела Вашингтонског консензуса, трудећи се да по сваку цену и у што је могуће краћем временском периоду, остваре макро економску стабилност, обарањем инфлације и стабилизацијом курса националне валуте. Наивно се веровало да ће, када прораде тржишне силе, односно након опште дерегулације, либерализације и приватизације, ствари кренути саме од себе. Такав неолиберални концепт развоја се не примењује ни у земљама најразвијеније тржишне привреде. Уместо опоравка и динамичног развоја, српска индустрија је ушла у најкритичнију фазу досадашњег развоја. Што нису разориле санкције и бомбардовање, уништио је наопако постављени процес српске приватизације. Уместо реструктурирања и ревитализације, деведесет највећих српских предузећа - носилаца индустријског развоја у претходном периоду - лагано умиру, јер због техничко-технолошке заосталости, вишка радне снаге и дугогодишње небриге, не могу да се одупру жестокој конкуренцији ефикаснијих страних компанија. Због тога и не изненађује чињеница да српска индустрија ни после 19 година, није достигла ни половину нивоа развоја из далеке 1990. године.

Овакав образац развоја и формиране структуре привреде, дугорочно не може дати добре резултате. Концепт ће функционисати - као код пирамидалне штедње - док има прилива иностраних средстава (задужење, донације, дијаспора, куповина предузећа у процесу приватизације). С об-

15 Lj. Savić, (2007), Collapse of the Serbian Industrialization – Mesage for the Future, International Conference” Contemporary of Theory and Practice in Economics – Economic Policy and the Development of Serbia”, Ekonomski fakultet, Beograd

зиrom да је дефицит текућег биланса веома висок (близу 25% БДП-а), да су донације практично пресушиле, да је процес приватизације при самом крају и да је приватни сектор (мала и средња предузећа) још увек развојно и финансијски слаб и нестабилан, јер нема великих предузећа као окоснице и подршке за њихово ефикасно функционисање, развој темељен на огромној увозној тражњи, пре или касније мора доживети колапс. Уколико се веома брзо не схвати, да фаза привредног развоја у којој се данас налази Србија, подразумева динамичнији развој реалног сектора производње – индустрије и пољопривреде – наша дугорочна развојна перспектива ће бити веома слаба, а Србија ће и у наредном периоду бити једна од најмање развијених земаља Европе.

Годишње стопе раста индустрије Србије у последњих девет година су биле ниске, а у три године су биле чак и негативне. Прерађивачка индустрија, која чини $\frac{3}{4}$ укупне индустрије, је од девет у чак пет година остварила високе негативне стопе раста.¹⁶ Из тих разлога просечна осмогодишња стопа раста БДП-а од 5,5% је била за скоро три пута виша од стопе раста индустрије, а чак седам пута виша од просечне стопе раста прерађивачке индустрије.

Табела 9
Стопе раста индустрије у Србији - сталне цене 2002.

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009 а)	08/01
БДП	5,1	4,5	2,4	9,3	6,5	5,2	5,9	5,4	-3,5	5,5
Индустрија	0,0	2,0	-3,0	7,2	-0,8	4,7	3,7	1,1	-15,9	1,9
В. руда и к.	-9,3	-0,1	5,1	1,3	2,1	4,1	-0,6	3,6	-7,5	0,8
Прерађивачка	-3,3	-2,8	-6,0	8,8	-0,7	5,3	4,2	0,7	-19,8	0,8
Пр. ел. е. г. и в.	0,7	-1,6	3,1	0,1	6,6	2,2	2,8	1,8	-2,7	2,0

Извор: Републички завод за статистику, месечна саопштења

а) I-X 2009. према 2008.

Послератном индустријализацијом значајно је измењена структура привреде наше земље. До 1990. године, структурне промене привреде су биле у складу са законитостима развоја најразвијенијих земаља света. У 1962. години допринос индустрије и пољопривреде у генерисању друштвеног

16 У првих десет месеци 2009. године, опадање стопа раста индустријске производње је било вишеструко више у односу на смањење стопа раста укупног БДП-а

производа је изједначен. Четврт века касније, 1988. године у индустрији је стварано скоро 45% ДП привреде, што је било троструко више него што је био допринос пољопривреде, и знатно више од учешћа целокупног сектора услуга.

Табела 10
Структура бруто домаћег производа Србије – (%)

делатности	1960'	1988	2001	2007
Пољопривреда, лов, шумарство и водопривр.	30,4	14,8	21,7	8,7
Индустрија	24,1	44,4	29,0	20,2
Вађење руда и камена	1,2
Прерађивачка индустрија	15,6
Производња електричне енергије, гаса и воде	3,4
Грађевинарство	17,0	10,3	3,7	4,4
Услуге	28,5	30,5	45,5	52,1

Извор: На основу података СГЈ – 1990, стр. 99., СГС 2004., стр. 109., Стат.год.Срб. 2009., стр. 124-125

Највећи део српске спољно-трговинске размене (преко 97%) је био везан за индустрију, због чега су санкције међународне заједнице највише и погодиле ову привредну делатност. И поред извесног опоравка у 1997. години, индустријска производња је - са веома наглашеним годишњим осцилацијама - у наредној деценији практично стагнирала, услед чега је учешће индустрије у БДП-у Србије драстично смањено, на свега 20,2 %. у 2007. години, што је на нивоу структурног учешћа индустрије из првих година послератне индустријализације. И што још важније, због знатно бржег раста сектора услуга, допринос индустрије стварању српског БДП-а ће и у наредном периоду наставити убрзано да пада.

Мере за превладавање кризе

Од почетка кризе све земље су предузимале врло енергичне и различите мере да санирају њене веома разорне последице. У оквиру групације 10 бивших социјалистичких земаља, драстичан пад ГДП-а је најпре (2007) погодио Мађарску. Одмах по избијању кризе, мађарска влада је предузела одговарајуће мере, од којих се на годишњем нивоу очекује уштеда од 4 милијарде евра. Мађарски премијер се обавезао да ради за месечну плату од 1 форинте, док су плате министара смањене за 15 одсто. Укинута је 13 плата за запослене у државној управи, а порези на све плате су смањени за 5 од-

сто. Породични додаци су умањени за 10 одсто, а укинуте су државне субвенције за куповину станова, кућа и рачуна за гас и централно грејање. ПДВ је повећан са 20 на 25 одсто, док је на прехранбене производе смањен на 18 одсто. У циљу подршке пакету мера, међународне финансијске институције су одобриле Мађарској зајам од 25,2 милијарде долара (ММФ¹⁷ 15,7 милијарди долара, ЕУ 8,2 милијарде долара и Светска банка 1,3 милијарде долара). Аранжман са ММФ-ом је фокусиран на рационализацију јавних финансија, смањење пензија и плата, јавног дуга и буџетског дефицита, као и опоравак финансијског сектора, побољшавањем његове ликвидности и нивоа укупног капитала.

Међу најразвијенијим земљама, најсвеобухватнији пакет мера су донеле Сједињене Америчке Државе, који је био „тежак“ чак 700 милијарди долара. Звучало је скоро невероватно да су САД, као бастион либералног капитализма, почеле да примењују помало заборављене мере из арсенала државне интервенције. Тиме се посредно признало да текућа криза има стогодишњи карактер, односно да је веома озбиљна и да се морају користити и такве мере које су у дубоком нескладу са владајућом економском логиком. Иако Европска унија није била у епицентру економске кризе, и она је због снажне повезаности са привредом САД-а, такође веома брзо планирала да издвоји средства у висини од чак 2 хиљаде милијарди долара, како би зауставила опадање привредне активности и раст незапослености. Европским економским планом опоравка (European Economic Recovery Plan) предвиђене су мере и инструменти које обухватају и десет новопримљених чланица ЕУ. И све остале земље, Кина, Русија, Јапан, земље у транзицији, брзо растуће земље, као и земље у развоју, су такође биле принуђене да примене читав арсенал мера у борби против жестоке економске кризе.

Иако је примарно настала на тлу Сједињених држава, криза се врло брзо раширила на цео свет. Због глобалне опасности, лидери најразвијенијих земаља су веома брзо схватили, да савладавање текуће економске кризе захтева заједничку акцију. У том смислу, 2. априла, ове године у Лондону

17 <http://www.imf.org/external/pubs/ft/survey/so/2008/car110608a.html>

је одржан Самит групације Г-20,¹⁸ која окупља најразвијеније земље света. И поред значајних разлика у приступу, лидери 19 најразвијенијих земаља и ЕУ сложили су се око предузимања најважнијих мера у циљу ефикаснијег опоравка светска привреде. Ово је најсвеобухватнији програм акције на савладавању текуће економске кризе, због чега ћемо управо њему посветити одговарајућу пажњу. Осим овог плана, свих десет земаља су предузимале бројне индивидуалне мере, да би олакшале терет кризе и убрзале опоравак својих привреда¹⁹.

Лидери Г-20 су најпре констатовали да је криза глобална и да због тога захтева и глобална решења, као и наглашену одговорност најразвијенијих земаља за укупан развој свих становника земље, без обзира где они живе. Лидери групације Г-20 су преузели обавезу да учине све што је потребно да се:²⁰

- обнови самопоуздање, раст и запосленост
- оспособи финансијски систем за обнову функције кредитирања
- ојача финансијска регулација у циљу поновног успостављања поверења
- реформишу међународне финансијске институције за решавање ове и превенцију будућих криза
- промовише глобална трговина и инвестиције и одбаци протекционизам
- оствари неопходна еколошка и одржива ревитализација

Да би могли остварити предвиђене циљеве, лидери Г-20 су постигли сагласност да ресурсе ИМФ-а повећају за 500 милијарди УСД, да обезбеде додатних 250 милијарди долара специјалних права вучења (СДР), да издвоје 250 милијарди долара, којима би се у наредне две године помогао бржи опо-

18 The Group of 20 comprises 19 countries (Argentina, Australia, Brazil, Canada, China, France, Germany, India, Indonesia, Italy, Japan, Mexico, Republic of Korea, Russia, Saudi Arabia, South Africa, Turkey, United Kingdom and United States) and European Union.

19 Mađarska је међу првима (новембар 2007) donela stabilizacioni program, koji је имао за циљ раст конкурентности и продуктивности, као и потребну макроекономску stabilizaciju, Updated Convergence Programme of Hungary, 2007-2011, Government of the Republic of Hungary, Budapest, [http://www2.pm.gov.hu/web/hoe.nsf/\(Portal Articles\)/.../\\$File/Convergence+programme%101007_en.pdf](http://www2.pm.gov.hu/web/hoe.nsf/(Portal%20Articles)/.../$File/Convergence+programme%101007_en.pdf)

20 London Summit – Leaders’ Statement, http://www.g20.org/documents/g20_communique_020409.pdf

равак светске трговине²¹ и да подрже најмање 100 милијарди УСД додатног кредитирања путем МДБс (Multilateral Development Banks). Договорено је и да се прода монетарног злата ИМФ-а у вредности од 6 милијарди долара, што ће бити искоришћено за помоћ најсиромашнијим земљама, које су тешко погођене кризом. Сва ова средства чине заједнички програм од додатних 1.100 милијарди долара подршке за обнављање кредитирања, раста и запослености у светској економији. Заједно са мерама које су предузете на националном нивоу, ово представља глобални план за опоравак светске привеледе какав до сада никада није био предузет.

У циљу обнављања раста и запослености, лидери Г20 су планирали огромну и усклађену, али одрживу фискалну експанзију, која ће до краја следеће године достићи износ од 5 хиљада милијарди долара. Захваљујући томе широм света ће бити сачувано или отворено више милиона радних места и повећан светски аутпут за 4 одсто. Каматне стопе су драстично смањене у већини земаља, а централне банке су чврсто опредељене да воде експанзивну монетарну политику, онолико дуго, колико је потребно да се опорави светска привреда. Лидери Г-20 су свесни потребе враћања поверења у финансијски систем, због чега ће бити предузете најозбиљније мере обезбеђења његове ликвидности, рекапитализације и спашавања његове финансијске имовине.

Светска економска криза је – како си се сложили у оквиру Г-20 – и настала због изостанка ефикасне финансијске регулације и контроле. Због тога је Међународни монетарни фонд, као светска финансијска институција, добио задатак да на коректан, непристрасан и независан начин врши надзор економија и финансијског сектора свих земаља света. Тиме ће се обезбедити међународна усаглашеност стандарда, веродостојност извештаја, транспарентност и смањење опасности које изазива претерано ослањање на сувише ризичне изворе финансирања. У том циљу основан је и нови Financial Stability Board (FSB) са задатком да у сарадњи са ИМФ-ом обезбеђује рана упозорења о макроекономским и финансијским ризицима и предлаже потребне акције. Његов задатак

21 <http://www.nspm-rs/hronika/samit-g20-hiljadu-milijardi-dolara-za-borbu-protiv-krize.html?alphabet>

је и да регулише и врши надзор финансијских институција и коришћених инструмената, са посебним нагласком на праћењу рада хец фондова. Регулација мора неизоставно спречити превелики левериџ, али и захтевати да се у периоду просперитета формирају довољне резерве за “црне дане”. Посебан и важан задатак ФСБ-а јесте скидање вела са тзв. „банкарске тајне“ и укидање „пореских уточишта“. Не мање важан задатак је обезбеђење јединствених међународно усаглашених рачуноводствених стандарда и подизање квалитета, стручности и одговорности агенција за кредитни рејтинг. Посебна пажња ће бити посвећена реформисању међународних финансијских институција, да би оне могле бити кључни фактор у решавању текуће и спречавању будућих криза.

Због озбиљног смањења светске трговине и инвестиција, које су биле покретач светског развоја у последњих 50 година, лидери Г-20 су истакли важност уздржавања од подизања нових протекционистичких баријера. Истовремено све земље треба да наглашено користе све расположиве инструменте подстицања извоза, које су у складу са правилима Светске трговинске организације (WTO).

Закључак

Актуелна економска криза у којој се данас налази свет, оцењује се као најтежа од велике економске депресије из треће деценије прошлог века. Ова криза је можда и разорнија, с обзиром на глобалну повезаност у којој се данашњи свет налази. Европска комисија и ММФ предвиђају пад светског ГДП-а у 2009. години од -1,4 односно -1,3 одсто. У оквиру ЕУ очекује се пад извоза од -12,5 одсто, инвестиција од -10,5 одсто и запослености од -2,5 одсто, услед чега ће 8,5 милиона људи остати без посла. Криза је започела на хипотекарном тржишту Сједињених држава. За веома кратко време погодила је све земље и све делатности. Прве мере за борбу против кризе предузеле су Сједињене Државе и ЕУ планирајући пакете мера „тешке“ 700, односно 2 хиљаде милијарди долара. И све друге земље су такође донеле властите програме мера, за борбу против економске кризе.

Десет бивших социјалистичких земаља, односно земаља у транзицији су несумњиво направиле крупан корак напред, имајући у виду чињеницу да су недавно постале чла-

нице ЕУ. То значи да су њихове економије тржишне, да могу да „преживе“ оштру конкуренцију ефикасних ЕУ компанија и да су достигле задовољавајући ниво демократије и поштовања заједничких европских вредности.

У области економије све ове земље су имале веома динамичан раст и задовољавајући развој. Након савладавања неизбежне транзиционе рецесије, свих 10 земаља је бележило врло висок раст ГДП-а, који се у периоду 1992-2004. кретао између 0,3 одсто у Литванији и 4,4 одсто у Пољској. У последњих неколико година раст ГДП-а је био најбржи у балтичким земљама, док је најспорији био у Мађарској, коју је најпре и захватила криза, с обзиром да је стопа раста ГДП-а драстично опала већ у 2007. години. У 2008. криза је поред Мађарске, снажно захватила и балтичке земље, нарочито Летонију и Естонију у којима су остварене и негативне стопе раста ГДП-а од -4,6 и -3,6 одсто. Европска Комисија је за свих 10 земаља у 2009. години прогнозирала негативне стопе раста ГДП-а, које се крећу од -1,4 одсто у Пољској, до чак -13,1 одсто у Летонији. У 2010. години прогнозиран је опоравак за већину земаља, док ће негативне стопе раста ГДП-а и даља остати у балтичким земљама, Мађарској и Бугарској.

И остале перформансе развоја указују, да се након деценије успона, све ове земље налазе у веома жестокој економској кризи. Врло динамичан раст извоза, који је дуго година био најважнији мотор привредног развоја, је у већини земаља радикално оборен у 2008. години. Најдубљи пад извоза се очекује у 2009. када се прогнозирају двоцифрене негативне стопе раста (Румунија -16,9 одсто). Смањење прилива страног капитала и стрмоглав пад извоза, ће довести до успоравања раста ГДП-а пораста незапослености, дефицита државног буџета и укупног јавног дуга.

За разлику од ових десет земаља, српска транзиција у првој деценији ХХИ века, није била тако успешна. Иако су остварене релативно високе просечне стопе раста БДП-а, „цена“ изабраног концепта развоја је била врло висока. Учетворостручен је укупан спољни дуг земље (преко 30 милијарди долара), а стопа незапослености (близу 30%) је међу највишим у Европи. Раст је углавном оствариван на темељу прилива страног капитала, који је највећим делом пласиран у сектор услуга. Са друге стране, спор и недовољан раст из-

воза и колапс индустријске производње су биле последица погрешно изабране стратегије развоја у другој фази српске транзиције од 2001. године.

Због глобалног карактера и тежине кризе, лидери Г-20 су на априлском самиту у Лондону донели најсвеобухватнији програм акције, којим је предвиђена обнова раста и запослености, опоравак и јачање финансијског система, подизање нивоа финансијске регулације и успостављање пољуљаног поверења, реформа међународних институција и подстицање глобалне трговине и инвестиција. Да би се остварили ови амбициозни циљеви, планирана су укупна средства од 1.100 милијарди долара, која су највећим делом намењена земљама које су највише погођене економском кризом.

Литература

1. EBRD winds back growth forecasts as global crisis deepens, <http://www.ebrd.com/new/pressrel>
2. *European Commission, (2009), Directorate – General for Economic and Financial Affairs, Economic Forecast, Spring 2009., European Economy 3/2009.*
3. *Government of the Republic of Hungary, (2007), Updated Convergence Programme of Hungary, 2007-2011, Budapest, Budapest, <http://www2.pm.gov.hu/web/hoen.szf>*
4. *IMF, (2009), World Economic Outlook, Crisis and recovery, April 2009. <http://www.imf.org>*
5. *De Melo M. et al, (1996), Patterns of Transition from Plan to Market, The World Bank Economic Review, 10(3)*
6. *А. Мервар, (2002), Економски раст и земље у транзицији, Привредна кретања и економска политика 92/2002, Загреб*
7. *Р. Мрдаковић Цветковић, (2006), Привредни развој и прилив иностраних средстава у земље у транзицији, Економски анал, бр. 171/2006.*
8. *Ministry for National Development and Economy, Overview of the current situation and prospects of the Hungarian economy, <http://www.nfgm.gov.hu>*
9. *М. Оте, (2009), Слом долази, Романов, Бања Лука*

10. L.J. Savić, *Collapse of the serbian industrialization – mesage for the future*, (2007). *International conference „Contemporary Challenges of Theory and Practice in Economics“ – Economic Policy and the Development of Serbia, the Faculty of Economics, Belgrade*
11. *London Summit – Leaders’ Statement*, (2009), http://www.g20.org/Documents/g20_communique_020409.pdf
12. <http://www.capital.ba/bankrotstvo-gm-dovodi-drzavuna-kormilo-kompanije/> http://www.balkanmagazin.net/kolumna/novosti_i_politika/ekonomska_kri-za_u_sjedinjenim_drzavama.xml
13. <http://www.nspm-rs/hronika/samit-g20-hiljadu-milijardi-dolara-za-borbu-protiv-krize.html?alphabet>
<http://www.imf.org/external/pubs/ft/survey/so/2008/car110608a.html>
14. www.fren.org.yu
15. www.nbs.yu
16. <http://pks.komora.net>
17. www.razvoj.sr.gov.yu
18. www.statserb.sr.gov.yu

Ljubodrag Savic

*THE IMPACT OF THE ECONOMIC CRISIS ON
THE COUNTRIES IN TRANSITION -
MEMBERS OF THE EU*

Summary

By 2009 two decades will have passed since the fall of the Berlin wall and the beginning of the transition of ex-socialist countries. For the majority of these countries transitional walk through pains was not easy, but in 2004 and in 2007 some of the most successful countries became members of the European Union. This is the confirmation that these countries have managed to adjust to the requirements and criteria of the European Union in a fairly short period of time. “Over night”, joining the

EU has considerably improved the standard for the majority of citizens of these new member states. Celebration and exhilaration due to the fact that they belong to the union of European democratic people has decreased a little when they realized that membership in the EU, apart from significant advantages, implies considerable renunciations.

Foreign investments brought different rules of conduct. In a short period of time transition has contributed to sharp polarization between a small number of immensely rich and extremely powerful individuals and a great number of pauperized citizens, who worked hard to keep their jobs and decent salaries. Transitional laid-offs who stayed out of former positions and workplaces found themselves in extremely bad situation. Over the years, the dynamic development of these countries had been weakening, and the employees' discontent had been getting louder.

The global and severe economic crisis will probably strike this group of countries gravely, which is predictable, seeing that foreign investments in these countries had the key role in stimulating the total economic development. Since developed countries are facing serious crisis as well, it is certain that foreign capital inflow will significantly decrease in the next few years. Moreover, due to the policy to preserve jobs, the companies from the developed countries will be closing their branches in other states first. The fact that these countries are going through the crisis is supported by the requests from IMF and the World Bank for relief funds, which are, for instance, in case of Hungary incredible 24 billion dollars.

Due to the fact that Serbia is in a similar position, and that it is serious about applying for the membership in the European Union, this paper will analyze the most important aspects of these countries' and Serbia previous development, the effects of the current economic crisis and measures suggested for overcoming it efficiently.

Key words: crisis, transition, effects of development, forecast